



معماری و شهرسازی و توسعه پایدار

با محوریت از معماری بوم‌نا شهر پایدار

ارزیابی شاخص‌های شهر دوستدار کودک از منظر معماری و شهرسازی اسلامی در عصر جدید

1- علی اسماعیل زاده کواکی* 2- محمدعلی میرشکاری 3- مینا امیری نژاد

1- پژوهشگر گروه جغرافیا و ممالک اسلامی - بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس*

2- کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری

3- مدرس دانشگاه پیام نور - واحد نورآباد ممسنی

نویسنده مسئول: Aliesmaeilzade9@gmail.com

چکیده

کودک امروزی به دلیل معماری خاص شهری و در کنار آن تربیت‌های خاص، کمترین میزان تعامل و برخورد را با اطرافیان دارد و متأثر از بی‌نظمی معماری شهری و فشارهای روانی حاصل از آن، دچار مشکلات عدیده‌ای است. کودکان و نوجوانان با عنوان اعضای جامعه ما با مجموعه‌ای از خواسته‌ها و نیازهای خاص خود، استفاده‌کنندگان محیط ساختگی ما می‌باشند. هدف مقاله حاضر، ارزیابی ویژگی‌ها و شاخص‌های شهر دوستدار کودک و تطبیق آنها از نگاه معماری و شهرسازی اسلامی می‌باشد که روش تحقیق در این پژوهش، توصیفی- تحلیلی مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای- اسنادی و تطبیقی می‌باشد و سؤال پیش روی تحقیق به شرح زیر می‌باشد:

✓ شاخص‌های شهر دوستدار کودک در معماری و شهرسازی اسلامی از چه جایگاهی برخوردار می‌باشند؟

با توجه به چارچوب نظری تحقیق، فرضیه این پژوهش بدین صورت مطرح می‌گردد:

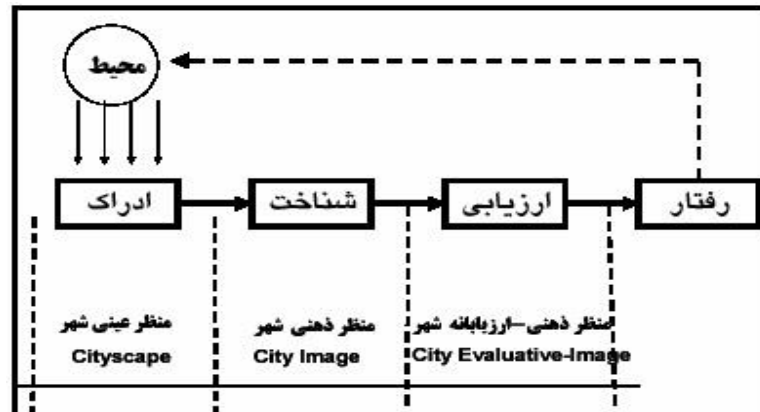
✓ به نظر می‌رسد با توجه به اینکه در تعالیم اسلامی نیز توجه ویژه‌ای به دوران کودکی شده است با این وجود در طراحی فضاهای شهرها توجه چندانی به فاکتورها و شاخص‌های مناسب کودکان نمی‌شود.

نتایج نشان می‌دهد، محیط‌های شهری، فضای زندگی روزمره برای همه شهروندان است و لذا باید توانایی پذیرش کلیه افراد و گروه‌های سنی و اجتماعی و همچنین تأمین نیازها و خدمات رفاهی مربوط به آنها را داشته باشد. در این میان کودکان به عنوان آسیب‌پذیرترین اعضای جامعه نیازمند مراقبت و حساسیت بیشتری هستند. فضاهای شهری محیط‌های فرهنگ‌ساز و تاثیرگذاری هستند که در شکل‌گیری فضای ذهنی جامعه نقش اساسی دارند که شهرهای اسلامی هم از این قاعده مستثنی نیستند. اسلام تأکید می‌کند که طراحی شهرها باید به گونه‌ای باشد که نیازهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تمام جامعه را برآورده سازد.

واژگان کلیدی: شهر دوستدار کودک، شاخص‌های شهر دوستدار کودک، شهر اسلامی، معماری اسلامی، کودک

1. مقدمه

محیط‌های ساخته شده به هر محیطی در اطراف ما اطلاق می‌شود که توسط انسان‌ها ساخته می‌شوند. این محیط‌ها شامل ساختمان‌ها، امکانات و فضاهای طبیعی می‌باشند که مردم در اطراف آنها زندگی، بازی و کار می‌کنند. مدارس، منازل، پارک‌ها، مناطق دینی، مراکز خرید، زیرساخت‌های حمل و نقل همگی بخشی از محیط ساخته شده می‌باشد. کودکان و نوجوانان با عنوان اعضای جامعه ما با مجموعه‌ای از خواسته‌ها و نیازهای خاص خود، استفاده کنندگان محیط ساختگی ما می‌باشند. آنچه حائز اهمیت است این است که ورود آنان به این پروژه مورد توجه قرار گیرد (اسماعیل‌زاده، 1390: 2). اگر شهر اسلامی یک غایت در نظر گرفته شود، همواره تلاش طالب در جهت رسیدن به مطلوب نهایی خود ادامه دارد. گویا این تلاشی است پایان‌ناپذیر و عاملی است جهت تحرک و پویایی شهرسازی. محیط اطراف و فضایی که از سوی انسان ایجاد می‌شود تأثیر فراوانی بر شخصیت، تیپ، رفتار و تربیت انسان و به ویژه رده‌های سنی پایین‌تر دارد و باعث تحریک حساسیت مردم و به ویژه فعالان در بخش فرهنگ نسبت به محیط اطراف می‌شود. متفکران اسلامی شهر اسلامی را عبارت از نمایش فضایی شکل و ساختمان اجتماعی می‌دانند که بر اساس ایدئال‌های اسلامی، فرم‌های ارتباطی و عناصر تزئینی، خود را در آن وارد کرده است. در شهر اسلامی، فرم به تبع معنا تعریف می‌شود و کالبد، هویت خود را از محتوا اخذ می‌کند و این متاثر از بنیان‌های نظری هنر و معماری اسلامی است که نسبت قالب و محتوا همچون نسبت روح و کالبد در بنیان‌های جهان‌شناختی اسلامی است؛ همچنان که در جهان بینی اسلامی و قرآنی ماده به کرامت معنا شرافت می‌یابد و از هویت سفلائی خویش خارج شده و به نورانیت معنا منور می‌شود. قالب نیز در هنر اسلامی فرمی متناسب با شرافت محتوا دارد. (بلخاری، 1388).



شکل (۱) سیستم منظر شهری در فرایند تعامل انسان-محیط (گلکار، ۱۳۸۷: ۱۰۷).

با توجه به شکل بالا می‌توان گفت بسیاری از سمبل‌ها و نشانه‌ها وجود دارند که خواسته یا ناخواسته تأثیر فراوانی بر سلامت روح و روان افراد دارند؛ نمادهایی که در هنر و معماری جلوه‌ی بیشتری دارند. اهمیت موضوع وقتی بیشتر می‌شود که بدانیم این نشانه‌ها هر کدام با نیت و قصد مشخصی ایجاد شده است، فارغ از اینکه سمبل، نشانه و پرچم یک جریان فکری، فرهنگی، دینی یا هر چیز دیگری هستند که تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم بر افراد دارند و البته نقش تربیتی را در زندگی کودکان بازی می‌کنند. اسلام، بیش از مکتب‌های دیگر، برای کودکان (این گروه آسیب پذیر جامعه) حقوق قائل شده است، زیرا با رعایت این حقوق، آینده کشور با وجود انسان‌های شایسته، تضمین خواهد شد. بر همین اساس، در این پژوهش سعی بر این است تا با ارزیابی ویژگی‌ها و شاخص‌های شهر دوستدار کودک و تطبیق آنها از نگاه معماری و شهرسازی اسلامی مشخص گردد که شاخص‌های دوستدار کودک در معماری و شهرسازی اسلامی از چه جایگاهی برخوردار می‌باشند.

2. مبانی نظری

از زمان تصویب معاهده جهانی حقوق کودکان، فعالیت‌های مهم و متعددی آغاز گردید که بیش از پیش ساختار حقوق کودکان را مشخص می‌سازد از این فعالیت‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

■ **اجلاس زمین و دستور کار 21:** زمانی که رهبران جهان در اجلاس زمین در سال 1992 در ریودوژانیرو جمع شدند و برنامه مربوط به دستور کار 21 را تدوین کردند. کودکان و جوانان به عنوان گروه‌های اصلی شناخته شدند که در روند توسعه پایدار سهیم باشند.

■ **اجلاس شهر، حقوق کودکان و اسکان بشر:** از میان فعالیت‌های گوناگون برای توسعه اجتماعی و محیط فیزیکی «اجلاس زمین» از سوی اسکان بشر سازمان ملل متحد 1996 در استانبول از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این اجلاس بر سهیم ساختن جوانان و نوجوانان از سوی دولت‌ها برای شکل دادن شهرهای بزرگ و کوچک و نواحی همسایه تأکید کرده است.

■ **شهرداران حامیان کودکان:** این ابتکار عمل بین‌المللی که از سوی یونسف در سال 1992 آغاز گردید، شهرداران و سران شهرداری‌ها برای در اولویت قرار دادن نیازهای کودکان و افزایش مشارکت آنان و سایر گروه‌ها در توسعه جامعه و تصمیم‌گیری تشویق کرده است (درسیکل، 1387: 28).

تعریف کودک

طبق تعریف فرهنگ فارسی معین، کودک به معنای کوچک، صغیر و فرزندى که به حد بلوغ نرسیده (پسر یا دختر) یا طفل آورده شده باشد (معین، 1362: 3117). طبق تعاریف حقوقی جمهوری اسلامی ایران، کودک به فردی اطلاق می‌شود که به سن بلوغ نرسیده باشد. قانون مدنی در تبصره یک ماده 1210 مصوبه 1360 مجلس شورای اسلامی، سن بلوغ را برای پسران پانزده سال و برای دختران نه سال قمری ذکر کرده است (منصور، 1377: 312).

کنونسیون حقوق کودک که مفاد آن در سال 1368 (1989) به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسیده و مجلس شورای اسلامی ایران نیز در سال 1372 آن را پذیرفته است، در ماده یک خود اشاره به آن دارد که کودک کسی است که دارای سنی کمتر از 18 سال باشد، مگر آنکه طبق قانون اجرا در مورد کودک، سن بلوغ کمتر تشخیص داده شود (یونسف، 1376: 3). از نظر مرکز آمار ایران کودک به کسی گفته می‌شود که اجازه فعالیت شغلی نداشته باشد که در این تعریف سن کودک حداکثر 15 سال تمام شمسی است (شیعه 1385: 14).

کودکان از نظر فقه اسلامی به سه گروه تقسیم می‌گردند:

- ✓ گروه اول کودکان یک تا هفت ساله می‌باشند که به جهت نداشتن قوه‌ی تشخیص کاملاً فاقد مسئولیت کیفری هستند.
- ✓ کودکان بالاتر از 7 سال تا سن بلوغ که از نظر جزایی مسئولیت در صورت ارتکاب جرم را ندارند ولی تأدیب خواهند شد.
- ✓ کودکان بالغ یعنی کودکانی که به سن شرعی رسیده‌اند و در صورت ارتکاب جرم همانند بزرگسالان با آنان رفتار خواهد شد.

از بین فرق اسلامی اهل سنت شافعیه و حنابله سن بلوغ را در زن و مرد 15 سال و مالکیه 17 سال گفته‌اند. حنفیه بلوغ پسر را در 18 سالگی و در دختر 17 سال ذکر نموده است. فقه امامیه غالباً سن بلوغ را در پسر 15 سال و در دختر 9 سال تمام قمری دانسته‌اند. اگرچه برخی از متأخرین شیعه بلوغ دختران را در 13 سالگی هم محقق شمرده‌اند. برخی از فقهای امامیه بر همین منوال اجرای کیفر را علاوه بر شرط سنی، رشد را نیز لازم دانسته‌اند.

آنچه که از مبانی فقه و حقوق اسلامی در بحث تکلیف و شرایط عامه‌ی آن، چنین برداشت می‌گردد که: «مشهور بر آنند که تمام تکالیف الهی چه ایجابی و چه تحریمی، در مقام فعلیت، مشروط بر چند شرط است. قدر مسلم از آن شرایط عبارت است از: بلوغ، عقل، قدرت و التفات که شرایط عامه‌ی تکلیف نامیده می‌شوند. پس درباره‌ی کودک، دیوانه و ناتوان، از انجام دادن تکلیف و غافل حکم فعلی وجود ندارد.» (فیض، 1391: 326).

حقوق کودک

کودکان ارزشمندترین و ظریف‌ترین هدیه‌ای هستند که خداوند به امانت به ما سپرده و ما را بر سرنوشت آنها حاکم کرده است و ما نیز وظیفه داریم که این بار مسئولیت را با مطلوب‌ترین روش‌ها به سر منزل مقصود رسانیم. در آموزه‌های آسمانی اسلام، همه کودکان از دختر و پسر، حقوق و مزایای معینی دارند و همگان از اعمال هرگونه خشونت و بی‌رحمی در حق آنان باز داشته شده‌اند. این در حالی است که پیش از اسلام، میان اعراب و دیگر قوم‌ها، کودکان در وضع نامناسبی قرار داشتند و از کمترین حقوق عادی نیز بهره‌مند نبودند. آنان با هر بهانه کوچکی از جمله رهایی از فقر و هزینه زندگی، آنها را از میان بر می‌داشتند. در این میان، شرایط دختران بسیار دردناک‌تر بود. بزرگان عرب و افراد سرشناس، داشتن دختر را برای خود ننگ و عار می‌دانستند. آنها را زنده به گور می‌کردند، چنان که خداوند در قرآن می‌فرماید:

و هرگاه یکی از آنان را به دختر مژده دهند، چهره اش سیاه می شود، در حالی که خشم [و اندوه] خود را فرو می خورد و از بدی آنچه بدو بشارت داده شده، از قبیل [خود] روی می پوشانند که آیا او را با خواری نگاه دارد، یا در خاک پنهانش کند؟ و چه بد داوری می کنند. (نحل: 58 و 59).

کنوانسیون حقوق کودک که از سوی مجمع عمومی سازمان ملل متحد در نوامبر 1989 تصویب گردید، مهم ترین سند بین المللی در رابطه با کودکان و اولین ابزار قانونی بین المللی است که طیف گسترده ای از حقوق انسانی را برای کودکان تضمین می کند. 54 بند از این معاهده به عنوان یک «لایحه حقوق بشر» برای کودکان تلقی می شود که از کشورهای تصویب کننده آن می خواهد تا شرایطی را به وجود آورد که در آن کودکان نقش فعال و اخلاقی را در زندگی اجتماعی و سیاسی کشور خود ایفا کنند. این لایحه از حقوق اولیه کودکان در برخورداری از یک محیط سالم و ایمن و حق ابراز دیدگاه های خود در زمینه موضوعات تأثیرگذار بر زندگی آنها و همچنین درخواست، دریافت و انتقال اطلاعات و ایده ها و اجتماع صلح آمیز حمایت می کند (درسیکل، 1387: 28).

حقوق کودک در اسلام

در روایتی از پیامبر (ص) آمده است: « دل کودک و نوجوان به مثابه ی زمینی مستعد است که آنچه کاشته شود همان درو خواهد شد.» در متون فقهی اسلامی اصل بر عدم مسئولیت کیفری کودکان است (البته سن شرعی بلوغ را سن مسئولیت به حساب می آورند.) و حقوق کیفری کودکان اقتضاء می کند که کیفرهایی نظیر حدود و قصاص بر علیه کودکان اجرا نشود ولی در فقه اسلامی کلمه ی تأدیب یا تعزیر در حد مناسب و پرهیز از افراط و تفریط برای تربیت کودکان با توجه به شرایط کودک بکار برده شده است. بر اساس بند دوم ماده ششم کشورهای عضو کنوانسیون، بنیانهای لازم برای بقاء و توسعه کودک و حمایت از وی در برابر خشونت، سوء استفاده، استثمار و زوال وضعیت معاش و سلامتی او تضمین خواهند کرد. بی تردید یکی از راه کارهای تضمین بنیان های لازم برای مبارزه با موارد پیش گفته، از رهگذر تعبیه سازو کارهای حمایتی حقوق کیفری قابل تحقق است. ماده 17 تحت عنوان «حمایت از کودک» کشورهای عضو میثاق را مکلف کرده است تا از کودک در برابر تهدیدات زیر حمایت کنند (1 استفاده غیر قانونی از مواد مخدر، مسکرات و مواد مضر یا مشارکت در تولید و دادو سند آنها. 2) تمامی اشکال شکنجه، مجازات تحقیر آمیز یا غیر انسانی در تمامی وضعیت ها و رویدادها یا قاچاق کودک و دادو سند وی. 3) تمامی اشکال سوء استفاده به ویژه سوء استفاده جنسی و...». بدیهی است که در اکثر موارد حمایت از کودکان در برابر تعرضات مذکور باید با استفاده از حقوق موضوعه به عمل آید تا حمایت مؤثر از آنها تضمین گردد (زینالی، 1389: 18).

معماری اسلامی

وجه مشترک هنر و مصنوعات بشری این است که علاوه بر اینکه دارای ظاهر و شکل خاصی هستند، دارای روح نیز هستند. هنر معماری هم از این قاعده مستثنا نیست. این هنر، علاوه بر کالبد ظاهری، دارای جنبه ی اصیل معنوی و حقیقی است و این جنبه ی اصیل و حقیقی آن، بر جنبه ی مادی آن تفوق دارد؛ هرچند که ظاهراً این گونه به نظر نمی رسد. اما نکته ی مهم این است که هنر معماری در نزد ایرانیان دارای معنی متعالی و ماوراء الطبیعه نیز بوده است و همواره ایرانیان بر این معانی عمیق تأکید داشته اند. در تعریف معمار، علامه دهخدا آورده است که مباشر بنایی و دانا به علم بنایی که به استاد بنا دستور العمل می دهد... آنکه عمارت کند و موجب رشد و تعالی گردد (دهخدا، ج 14: 21184).

تربیت

تعلیم و تربیت عبارت است از فراهم آوردن زمینه ها و عوامل به فعلیت رساندن یا شکوفا ساختن شخص در جهت رشد و تکامل اختیاری او به سوی هدف های مطلوب و بر اساس برنامه ای سنجیده شده (فلسفه ی تعلیم و تربیت، ص 341 تا 366). شهید مطهری تعریف جامع تری نسبت به مسئله ی تربیت دارد. ایشان تربیت را به مثابه ی پرورش دادن نیروهای فکری یادگیرنده در فضایی مستقل می داند که منجر به زنده شدن قوه ی ابتکارش می شود. ایشان همچنین در این باره می گویند: تربیت، پرورش دادن و به فعلیت در آوردن استعداد های درونی است که بالقوه در یک شیء موجود است. از این رو، کاربرد واژه ی تربیت فقط در مورد جانداران صحیح است، زیرا غیر جانداران را نمی توان به مفهوم واقعی پرورش داد، آن طور که یک گیاه، حیوان یا انسان را پرورش می دهند.

از همین جا معلوم می‌شود که تربیت باید تابع و پیرو فطرت، طبیعت و سرشت شیء باشد. اگر بنا باشد یک شیء شکوفا شود، باید کوشید تا همان استعدادهایی که در آن هست بروز کند. بنابراین تربیت در انسان به معنای پرورش دادن استعدادهای اوست و این استعدادها در انسان عبارت‌اند از: استعداد عقلی (علمی و حقیقت‌جویی)، استعداد اخلاقی (وجدان اخلاقی)، بُعد دینی (حس تقدیس و پرستش)، بُعد هنری و ذوقی یا بُعد زیبایی و استعداد خلاقیت، ابتکار و ابداع (استاد مطهری، 22 تا 30).

شهر دوستدار کودک

مفهوم شهر دوست‌دار کودک به طور کل به این معنی است که دولتمردان چگونگی این شهرها را بر اساس علایق بچه‌ها اداره می‌کنند و نیز به شهرهایی گفته می‌شود که در آن، حقوق اساسی بچه‌ها مثل سلامت، حمل و نقل، حمایت، آموزش و فرهنگ رعایت می‌شود. این شهرها بر اساس تعهدی که بر اساس تقسیم‌بندی و کلیه‌ی نقشه‌های عملی در مورد کودکان است تعریف می‌شود. بر این اساس بچه‌ها به عنوان شهروندانی تعریف شده‌اند که حقوقی دارند و حق دارند نظراتشان را ابراز کنند. یک شهر دوست‌دار کودک تنها یک شهر خوب برای بچه‌ها نیست، بلکه شهری است که به وسیله کودکان ساخته می‌شود (Riggio, 2002: 46). شهر دوست‌دار کودک شهری است که کودکان فارغ از سنشان می‌بایست به عنوان شهروندان معتبری شناخته شوند که می‌توانند در بهبود کیفیت شهرها و شهرستانهایشان شریک باشند، مشارکت آنها باید ارتقاء یافته، به آنان گوش داده و آنها را به حساب آورند. در شهر دوست‌دار کودک، نحوه مملکت‌داری خوب مستلزم دادن دید به کودک در گسترش شهر و دادن فرصت به کودکان در تصمیم‌گیری است. اساساً شهر دوست‌دار کودک به دنبال ضمانت بر تمامی حقوق این شهروندان جوان به شرح زیر است:

* تأثیر تصمیمات آنها در مورد شهرشان

* مشارکت در خانواده، جامعه و زندگی اجتماعی

* دسترسی به خدمات اساسی مانند (سلامتی، آموزش، سرپناه، نوشیدن آب سالم و...)

* محافظت در برابر خشونت، استثمار و سوء استفاده

* با آسودگی خاطر و تنهایی قدم زدن در خیابان‌ها

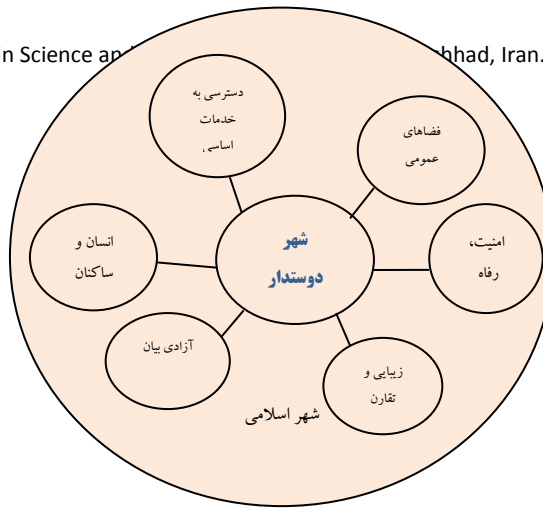
* ملاقات با دوستان و بازی کردن

* زندگی کردن در محیط مناسب و عاری از آلودگی

* برابری با دیگر شهروندان در دسترسی به همه خدمات بدون توجه به نژاد، مذهب، درآمد، جنسیت و ... (Riggio, 2002: 48 and The Centre for Sustainable Transportation 2004: 13).

3. روش تحقیق

روش تحقیق به صورت توصیفی-تحلیلی و اطلاعات مورد نیاز این بررسی از منابع کتابخانه‌ای - اسنادی جمع‌آوری گردیده است.



شکل (2) مدل مفهومی انجام تحقیق

4. یافته های تحقیق

معماری و تربیت

تأثیرات محیط بر انسان از جمله مسائل مهمی است که در ادبیات دینی هم مورد توجه قرار گرفته است؛ چنان که امیرالمؤمنین (علیه السلام) در نهج البلاغه درباره‌ی رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) می‌فرماید: بر در خانه‌اش پرده‌ای آویزان بود که در آن صورتی نقش بسته بود. پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمودند که این را از من دور سازید، چرا که من به آن چشم می‌اندازم، دنیا و آرایش‌های آن را به یاد می‌آورم (نهج البلاغه، 159).

شهرسازی و معماری، به جهت اصولی که در طراحی و ساختشان مؤثر است، خود نیز نمایانگر همان اصول هستند و بالطبع نه تنها آن‌ها را در زندگی صاحبان و سازندگان خویش تسری می‌دهند، بلکه فراتر از آن، بر زندگی سایر آحاد جامعه (چه آن‌هایی که خواستار زیستن در چنین فضایی هستند و چه آنان که صاحبان آن عمارت را به عنوان الگوی خویش می‌پذیرند) نیز مؤثر خواهند بود. به بیان دیگر، با توجه به آنچه دستگاه‌های تبلیغاتی، ترویج و تبلیغ و معرفی می‌کنند و با تأیید ضمنی آنچه ساخته می‌شود و همچنین با تعریف و تمجیدهای غیرمتخصصانه از آن‌ها، به همراه ایرادگیری‌ها و تخطئه‌ی آنچه می‌تواند به گونه‌ای فرهنگ ایرانی را به منصفی ظهور رساند، آن‌ها در واقع ارزش‌ها و در نتیجه، روش زیستی را که منبعث از جهان‌بینی مبنایی این معماری است ترویج و تبلیغ می‌کنند. تأثیر این روش زیست و مبنای فلسفی آن و معماری و فضایی که ظرف آن است بر ارزش‌های فرهنگی که اساس دگرگونی فرهنگ اصیل و معنوی جامعه است، امری محرز و انکارناپذیر به نظر می‌رسد.

برای نمونه، می‌توان از تقابل مردم و متخصصان و مجامع علمی در برابر پدیده‌های نوظهور و عواقب آن مثل آپارتمان‌نشینی، اشراف منازل و عمارات بر یکدیگر، رنگ‌ها، فرم‌ها، اجزا، اشکال، مصالح، ارتباطات، فضاهای زشت و نامناسب، استحاله‌ی هنر معماری و شهرسازی ایرانی، بی‌توجهی به انسان، تمرکز بر جنبه‌ی مادی حیات و بسیاری از این مسائل سخن گفت و شاهد بود که چگونه این تقابل‌ها و اعتراضات به نوعی تسلیم و حتی همراهی تبدیل شده است (نقی‌زاده، 1386: 6).

تطبيق شاخص‌های شهر دوستدار کودک با معماری اسلامی

انسان و ساکنان شهر محور شهرهای اسلامی هستند و پس از آن مسایل اجتماعی مثل امنیت، رفاه و اقتصاد مورد توجه قرار می‌گیرند. زیبایی، نظم، تقارن و استحکام هم جزو مشخصات اصلی شهرهای اسلامی است. در شهر اسلامی زیبایی در همه ابعاد انسانی و اجتماعی شهر محور شهرسازی است. در رابطه با مهمترین شاخص‌های شکل‌گیری شهر اسلامی مسأله این است که در توسعه شهری، آموزه‌های اسلامی و دینی همیشه مورد توجه باشد، اگر خیابان، بوستان، مکان‌های فرهنگی و تفریحی و... احداث می‌شود حتما باید المان‌های اسلامی مدنظر باشد. به گونه‌ای که اگر کودک‌کی وارد یک شهر اسلامی می‌شود پیام‌هایی که یک المان یا سمبل برای کودک جلب توجه می‌کند باید متمایز از دیگر شهرها و فرهنگها باشد. یکی از راه‌های مقابله با

تنگناهای زندگی امروزی کودکان در شهرهای اسلامی، احیاء ارزش‌ها و مفاهیم محله‌ای از طریق آگاه‌سازی اهمیت فضاهای بازی و ایجاد فضاهای تفریحی چند منظوره و با هدف آموزش و با ابتکار ساکنان محله است. بدین منظور برنامه‌ریزی پارک و فضای بازی کودکان در نزدیکی محل سکونت، با استفاده بهینه از عناصر فرهنگی و مذهبی گامی مهم در ایجاد یک محله اسلامی محسوب می‌شود.

همانطور که در مباحث قبلی مطرح شد یکی از اساسی‌ترین مفاهیمی که در ارتباط با شرایط زندگی در یک شهر از منظر متون و تعالیم اسلامی به میان آمده است، موضوع وجود امنیت در شهر می‌باشد. «یکی از مهمترین شاخص‌های شهر دوستدار: کودک با آسودگی خاطر و تنهایی قدم زدن در خیابان‌ها می‌باشد» در قرآن کریم در آیات متعدد به موضوع وجود امنیت در شهر بارها اشاره شده است. به عنوان مثال در آیه 3 از سوره التین می‌فرماید «و قسم به آن شهر امن مکه» در تفسیر آیه آمده است، شهر مکه سرزمینی است که حتی در عصر جاهلیت به عنوان منطقه‌ای امن و حرم خدا شمرده می‌شد و کسی در آنجا حق تعرض به دیگری را نداشت (تفسیر نمونه، جلد 27: 141). همچنین در ارتباط با مسأله وجود امنیت در شهر، نیز می‌توان به آیه 112 از سوره مبارکه نحل نیز اشاره نمود. در این آیه سه صفت برای قریه مورد ذکر می‌کند. هر قریه‌ای که امنیت داشت و از هجوم اشراق و غارتگران و چپاول اموال در امان بود همچنین از هجوم حوادث طبیعی از قبیل سیل و زلزله و امثال آن ایمن شد مردمش در اطمینان و آرامش پیدا می‌کنند (تفسیر المیزان، جلد 12: 522). علامه طباطبایی (ره) در جلد دوازدهم تفسیر المیزان بیان می‌کند: مراد از ایجاد امنیت، امنیت تشریحی است نه تکوینی؛ به این معنا که به صورت تدوین قوانین، امنیت شهر را تضمین و اداره نماید.

انسانها گرایش به زندگی جمعی دارند و عینی‌ترین این گرایش را می‌توان در شهرها دید. مردمانی که در شهرها و روستاها گرد هم می‌آیند نیازمند دسترسی به خدمات و امکانات زیربنایی نظیر آب، برق و... می‌باشند. یکی از شاخص‌های شهر دوستدار کودک «دسترسی به خدمات اساسی مانند (سلامتی، آموزش، سرپناه، نوشیدن آب سالم و... می‌باشد» این موضوع آنقدر در دین مبین اسلام اهمیت دارد که در قرآن کریم در آیه 49 از سوره مبارکه الفرقان به آن اشاره شده است. در این آیه آمده است: «تا بوسیله آن سرزمین مرده را زنده کردیم و آن را برای نوشیدن در اختیار مخلوقاتی که آفریده‌ایم بگذاریم».

وجود آزادی بیان و عقیده از دیگر مشخصه‌های یک شهر اسلامی است. این موضوع ریشه در آیات متقن و صریحی چون «لا اکراه فی الدین...» دارد و یا آیه 75 از سوره نساء که می‌فرماید: «چرا در راه خدا و در راه مردان و زنان و کودکانی که به دست ستمگران تضعیف شده اند، پیکار نمی‌کنید؟ همان افراد (ستمدیده) که می‌گویند: پروردگارا ما را از این شهر (مکه) که اهلش ستمگرند، بیرون ببر و از طرف خود برای ما سرپرستی قرار ده و از جانب خود یار و یآوری برای ما تعیین فرما». در تفسیر این آیه به چهار نکته اشاره شده است که یکی از آنها یعنی «زندگی در محیط آزاد» مورد توجه است. مهمترین نکته‌ای که در این قسمت باید به آن پرداخت، شرح تفسیر نمونه از نکته دوم مندرج در آیه فوق است. در این آیه آمده است که از نظر اسلام محیطی قابل زیست است که بتوان در آن آزادانه به عقیده صحیح خود عمل نمود (تفسیر نمونه، جلد 4: ص 11). اهمیت و توجه به ساخت فضاهای عمومی جهت استفاده ی همگان از باورهای دیرینه و اساسی جامعه ی مسلمین و تعالیم الهی نیز مشوق این نوع نگاه است؛ چنان که سنت نبی اکرم(ص) در بدو ورود حضرت به شهر یثرب، ایجاد و تأسیس فضایی با نام مسجد بوده که آن مکان در طول رسالت حضرتش کانون فعالیت‌های فرهنگی-اجتماعی بود و دارای کارکردهای متعددی نیز بوده است و به این وسیله انسجام و همبستگی مسلمین عصر بعثت را تضمین کرده است. علاوه بر آن، تاریخ صدر اسلام گواه این مطلب است که ساخت مساجد متعدد در محلات شهر مدینه در دستور کار بوده است و توسط مسلمین، اعم از مهاجرین و انصار، این سنت حسنه پیگیری میشده است. ساخت دارالشفای برای بهبود و تداوم پیگیری‌های درمانی از سنت‌های حضرت در شهر مدینه بوده که پس از هر جنگ مصدومین جنگ نیز در آن مرکز مداوا می‌شدند. در جستجو در آیات قرآن کریم دریافتیم که نزدیک به 17 آیه به طور مستقیم به تشریح شرایط زندگی در شهرها پرداخته‌اند. آنچه در بین آیات به آن دست یافتیم این است که اسلام بیش از آنکه به کالبد شهر توجه داشته باشد، روح و شرایط زندگی در یک اجتماع انسانی را مد نظر داشته که البته برآیند کالبدی آن، شهرها خواهند بود. با آگاهی و شناخت کامل از مفاهیم اسلامی فوق است که می‌توان از این پس در جهت تحلیل و طراحی معماری و شهرسازی شهرهایمان بخصوص در رابطه با طراحی محیط‌های ویژه کودکان قدم‌های آگاهانه‌تری برداریم. با چنین شناختی از ماهیت شهر اسلامی و با تأثیر پذیری از تعالیم فوق و ویژگی‌های معماری و شهرسازی اسلامی است که می‌توان محیط‌های اسلامی دوستدار کودک را طراحی نمود که البته بسیار متفاوت با شهرها و محیط‌های دوستدار کودک رایج در کشورهای غربی است.

5. نتیجه گیری

یکی از بارزترین شاخص‌های معماری اسلامی متأثر بودن آن از فرهنگ و آموزه‌های دینی و ارزش‌های اسلامی است. که وجه تفاوت معماری و شهرسازی اسلامی را با سایر معماری‌ها به همین ویژگی برمی‌گردد. معماری و محیط اجتماعی شهرهای اسلامی باید بیانگر ویژگی‌های اجتماعی جوامع شهری در قلمرو حاکمیت دین اسلام باشد. فضاها و شهرهای شهری محیط‌های فرهنگ‌ساز و تاثیر گذاری هستند که در شکل‌گیری فضای ذهنی جامعه نقش اساسی دارند که شهرهای اسلامی هم از این قاعده مستثنی نیستند. اسلام تاکید می‌کند که طراحی شهرها باید به گونه‌ای باشد که نیازهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه را برآورده سازد. اصولاً تعلیمات اسلامی هم بیشتر در شهرها تجربه شده است. در گذشته در ایران محلات یکی از مهمترین عوامل هویت ساز شهرها محسوب می‌شده‌اند که متأسفانه در اثر تحولات صورت گرفته تا حدودی به فراموشی سپرده شده‌اند به همین جهت احیای محله محوری برای تقویت هویت اسلامی ضروری است. بسیاری از تغییرات اجتماعی که در دهه‌های اخیر در شهرها صورت گرفته، موجب بروز نوعی از ناامنی اجتماعی شده است که نیازمند برنامه‌ریزی دقیق جهت حل این معضلات هستیم. محیط‌های شهری، فضای زندگی روزمره برای همه شهروندان است و لذا باید توانایی پذیرش کلیه افراد و گروه‌های سنی و اجتماعی و همچنین تأمین نیازها و خدمات رفاهی مربوط به آنها را داشته باشد. در این میان کودکان به عنوان آسیب‌پذیرترین اعضای جامعه نیازمند مراقبت و حساسیت بیشتری هستند.

مهمترین مسأله این است که در توسعه شهری، آموزه‌های اسلامی و دینی همیشه مورد توجه باشد، اگر خیابان، بوستان، مکان‌های فرهنگی و تفریحی و... احداث می‌شود حتماً باید المان‌های اسلامی مدنظر باشد. به گونه‌ای که اگر گردشگری وارد شهر می‌شود تفاوت یک شهر اسلامی بایک شهر غیر اسلامی کاملاً مشهود باشد. بدهی است فرآیند تصمیم‌گیری شهری زمانی موجب جلب منافع همگانی و مدیریت شهری خواهد شد که شهروندان بیشترین مشارکت را در تصمیم‌گیری‌ها از خود نشان دهند و یکی از این راه‌ها آموزش و فرهنگ‌سازی بحث مشارکت می‌باشد که این کار باید از همان دوران کودکی در رفتار کودکان نهادینه بشود و این مهم انجام نمی‌گردد مگر با شرکت دادن کودکان به صورت عملی در تصمیم‌گیری‌های مربوط به محیط‌های شهری مرتبط با کودکان. در نظم و ساماندهی شهرهای اسلامی، مسائل دینی نقش اول را ایفا می‌نمایند.

منابع و مأخذ

1. اسماعیل زاده کواکی، علی. «بررسی و تحلیل شاخص‌های شهر دوست‌دار کودک. مطالعه موردی قوچان» استاد راهنما: کیانی، اکبر، گروه جغرافیا، دانشگاه زابل. 1390
2. بلخاری، حسن، «تهران؛ شهر بی‌نماد، ضرورت بازآفرینی هویت ایرانی - اسلامی شهر تهران»، پژوهشگاه علوم انسانی، آبان 1388
3. دریسکل، دیوید. «ایجاد شهرهای بهتر با کودکان و نوجوانان» ترجمه: مهرنوش توکلی و رضوانی: دیباچه. 1387
4. دهخدا، علی اکبر، «لغتنامه دهخدا» جلد 14
5. زینالی، امیر، «جهانی شدن اصل حمایت از کودکان»، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال نهم شماره 35. 1389.
6. شیعه، اسماعیل. «آماده‌سازی شهر برای کودکان، نمونه موردی: تهران» شهرداری تهران، مؤسسه نشر شهر. 1385
7. طباطبایی، محمدحسین، «تفسیر المیزان» جلد 12، بنیاد علمی و فکری طباطبائی، امیر کبیر، 1376
8. «فلسفه‌ی تعلیم و تربیت» دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ج 1. 1372

9. فیض، علیرضا، «مبادی فقه و اصول» دانشگاه تهران، چاپ بیست و دوم، 1391
10. قرآن کریم، ترجمه الهه قمشه‌ای، سازمان تبلیغات اسلامی، قم
11. گلکار، کوروش. «محیط بصری شهر؛ سیر تحول از رویکرد تزئینی تا رویکرد پایدار» فصلنامه علوم محیطی. ش چهارم. صص 95 تا 114. 1387
12. مطهری، مرتضی، «علل گرایش به مادی‌گرایی» تهران، صدرا، 1357.
13. معین، م. «فرهنگ فارسی» چاپ پنجم، تهران: امیرکبیر. 1362
14. مکارم شیرازی، «تفسیر نمونه» جلد 4 و 27، دارالکتب اسلامی، 1374-1376
15. منصور، ج. «مجموعه قوانین با آخرین اصلاحات» تهران. 1377
16. نقی زاده، محمد، «ادراک زیبایی و هویت شهر (درپرتو تفکر اسلامی)» شهرداری اصفهان، چاپ اول، 1386
17. یونسف. «بیمان‌نامه حقوق کودک» چاپ اول، سروش، تهران. 1376
18. Riggio, Elina. Child friendly cities. Good governance in the best interests of the child. Environment Urbanization. Vol 14 No 2. Page 14. 2002
19. The Centre For Sustainable Transportation. Child friendly transport planning, organization devoted to the promotion of active transportation (www.goforgreen.ca).2004
20. Www. Kindvriendlijkestedden.nl/index.php?option=com